

Raport narativ privind al treilea seminar al Școlii Europene Ovidiu Șincai *Ediția 2014* Mahmudia, 17-20 iulie 2014

În perioada 17-20 iulie 2014 a avut loc, la Mahmudia, al treilea seminar național al Școlii Europene „Ovidiu Șincai” – **ediția 2014**, cu titlul ***Politică și societate într-o democrație europeană***. La seminar au participat 24 de cursanți, dintre care 12 femei și 12 bărbați; 12 din București și 12 din provincie; 9 funcționari publici, 9 membri ai partidelor politice, 3 reprezentanți ai organizațiilor neguvernamentale, 2 oameni de afaceri și 1 jurnalist. Media de vârstă a participanților a fost de 32 de ani. Prelegerile au fost susținute de către:

- **Dan Mihalache**, Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București – **„Rolul instituției parlamentare în arhitectura democrației din România”**;
- **Adrian Marius Dobre**, Secretar General al Institutului „Ovidiu Șincai” – **„Ascensiunea forțelor extremiste în urma alegerilor europene”**;
- **Crina Slev**, Trainer, Consilier la Primăria Municipiului Reghin – **„Dezvoltarea spiritului de echipă. Atelier de team-building”**;
- **Iulian Chifu**, Consilier pentru Afaceri Strategice și Securitate Internațională al Președintelui României – **„Uniunea Europeană și reconfigurarea relațiilor internaționale”**.

Dl. **Piotr Switalski**, Director pentru Planificare Strategică al Consiliului Europei, și d-na **Maria-Manuela Catrina**, Director al Școlii Europene „Ovidiu Șincai”, care urmau să participe la acest seminar, au fost implicați într-un accident rutier și nu au mai putut ajunge la locul de desfășurare.

Vă prezentăm în continuare principalele idei care s-au conturat în urma cursurilor:

1. Dan Mihalache – „Rolul instituției parlamentare în arhitectura democrației din România”

Prima parte a cursului a fost dedicată prezentării instituției parlamentare din România și a rolului său în cadrul sistemului democratic intern. Astfel, Parlamentul României reprezintă una dintre instituțiile fundamentale ale democrației românești, fiind în același timp organul de reprezentare al cetățenilor țării și principalul for legislativ al statului. Parlamentul nu funcționează în mod diferit față de mentalitatea generală care predomină în cadrul construcțiilor fizice și instituționale din România.

Funcția de reprezentare a parlamentului, în sens electoral, este dublată de funcția de control asupra anumitor instituții, cum ar fi Autoritatea Electorală Permanentă, Serviciul Român de Informații, Curtea de Conturi, Consiliul Național al Audiovizualului, Societatea Română de Televiziune (SRTV), Societatea Română de Radiodifuziune (SRR), Avocatul Poporului etc. Unele dintre acestea îi sunt chiar subordonate ierarhic.

În cazul unora dintre instituțiile subordonate sau controlate, nu au mai avut loc dezbaterile rapoartelor de activitate de câțiva ani. În cazul SRTV și SRR, respingerea raportului duce la demiterea Consiliului de Administrație. A existat, în general, un

consens politic pentru evitarea monitorizării instituțiilor din subordine. Există o tendință clară de a evita dezbaterile parlamentară în plen, în favoarea activității din comisiile de specialitate. Acest lucru se face prin planificarea luărilor de cuvânt și, eventual, programarea la ore nepotrivite sau prin

organizarea agendei parlamentare într-o anumită manieră. În urma acestor proceduri birocratice, activitatea parlamentară nu mai este la fel de eficientă. Nu este vorba despre elementul cantitativ, care este în mod eronat evidențiat de unele organizații ale societății civile, ci de elementul calitativ al procesului legislativ.

În același timp, parlamentarii nu mai sunt interesați în specializarea pe un anumit domeniu sau pe o anumită temă, mai ales ca urmare a influenței votului uninominal asupra compoziției parlamentului. Partidele nu mai au capacitatea de a propune specialiști în competiția pentru mandatele parlamentare, iar capacitatea de expertiză a început să scadă, ceea ce creează un cerc vicios al populismului, mai ales în lipsa unui personal suficient de puternic și capabil să realizeze legi coerente și eficiente.

Votul uninominal a creat multe dependențe față de factorii de decizie locali (primari, președinți de consilii județene). Acest lucru se reflectă și în procedura de selecție a candidaților și conduce la scăderea capacității de legiferare a instituției parlamentare din România.

Migrația populației către Europa de Vest afectează desfășurarea alegerilor din România. Diaspora are o influență importantă asupra rezultatului votului (de exemplu, în 2009, când a schimbat rezultatul final). De asemenea, metodele de influențare a votului au suferit modificări importante în sensul sofisticării. Modificarea legislației electorale s-a făcut în direcția păstrării raportului de forțe existent, iar legislația actuală

contribuie la crearea unor relații de tip clientelar în jurul primăriilor și consiliilor județene.

Politicienii au exploata în mod populist tema parlamentului unicameral și a votului uninominal. În urma adoptării votului uninominal costurile de campanie au crescut, ceea ce a determinat o selecție în funcție de avere. Acest lucru a determinat o amplificare a fenomenului corupției, pentru că parlamentarii nu au altă variantă pentru a-și recupera datoriile din campania electorală.

În partea a doua a cursului au fost adresate întrebări lectorului, au fost prezentate cazuri specifice care apar în cadrul activității parlamentare și a campaniilor electorale și s-au dezbătut o serie de probleme din acest domeniu, încercându-se identificarea unor soluții. Astfel, s-a emis ideea că, în cadrul Parlamentului European, activitatea este gestionată prin efectuarea prezenței și scanarea semnăturilor. Un astfel de sistem ar putea fi introdus și în România. De asemenea, s-a conchis că activitatea parlamentară nu este un serviciu public, ci o demnitate publică, iar controlul asupra acestui tip de activitate ar trebui realizat prin penalizări financiare semnificative.

2. Adrian Marius Dobre – „Ascensiunea forțelor extremiste în urma alegerilor europene”

În cadrul primei părți a cursului au fost prezentate o serie de aspecte ale ultimelor alegeri pentru Parlamentul European, care au avut loc în statele Uniunii Europene în perioada 22-25 mai 2014. Scrutinul electoral european a confirmat existența unei noi realități în Europa, o realitate care ne implică și care are capacitatea de a influența cursul politicii europene. Mănușa eurosceptică a fost aruncată, o provocare atât pentru statele membre cât și pentru instituțiile europene.

Cea mai vizibilă ascensiune din cadrul scrutinului electoral pentru Parlamentul European a avut-o formațiunea de extremă dreapta, Frontul Național, condusă de Marine Le Pen. Partidul acesteia a obținut 25% dintre voturile francezilor, fiind primul partid clasat, spre deosebire de rezultatele scrutinului din 2009 când reușea să obțină abia 6,3%. Pe locul al doilea s-a poziționat Uniunea pentru o Mișcare Populară (UMP), formațiune de opoziție, cu 20,3 %, iar pe locul trei – Partidul Socialist (PS), cu scorul de 15%. După ce a ajuns în turul al doilea al alegerilor prezidențiale din 2002, o reală surpriză, sprijinul pentru Frontul Național a crescut mai mult. Deși nu este la putere, sprijinul semnificativ pe care îl are i-a permis să influențeze politica de masă, mai ales sub conducerea carismaticei Marine Le Pen care a temperat imaginea partidului de la o organizație extremistă la una mai mult conectată cu interesele publicului francez.

Același scenariu îl regăsim și în Marea Britanie, unde partidul lui Nigel Farage, UKIP, a punctat o victorie zdrobitoare obținând un scor de 27,5%, devansând astfel partidele tradiționale britanice. Partidul Popular danez înscrie aceeași performanță cu 23% din sufragii.

Dreapta radicală a fost în mai multe rânduri pe locul al treilea sau al doilea în alegeri, reușind astfel să joace un rol cheie în menținerea coalițiilor de guvernare, ca în cazul Partidului Libertății al lui Geert Wilders în Olanda. Partide precum Adevărații Finlandezi în Finlanda, Vlaams Belang în Belgia, Zorii Aurii în Grecia, Ataka din Bulgaria, Partidul Libertății din Austria, Frontul Național în Franța, Jobbik din Ungaria, UKIP în Marea Britanie, Liga Nordului și Mișcarea Cinci Stele în Italia au

câștigat între 10% și 25% din voturi în diverse alegeri, ceea ce le face forțe politice credibile.

Un aspect important de notat este faptul că aceste partide, formațiuni sau platforme, sunt diferite și s-au pliat pe mesaje care au cea mai bună deschidere în țările lor. Toate au beneficiat de valul creat de criza europeană și s-au consolidat într-un context de dezamăgire al cetățenilor europeni față de partidele politice principale și instituțiile europene. Euroscepticismul și lipsa încrederii au creat terenul fertil pentru aceste partide anti-sistemice.

De asemenea, componenta națională este una foarte puternică. De exemplu, partidul Adevărații Finlandezi este împotriva folosirii limbii suedeze, în timp ce Ataka din Bulgaria combate amenințarea percepută dinspre Turcia. În Ungaria, tendința naționalistă este extrem de evidentă.

Mișcările populiste de extremă dreapta au reușit aceste performanțe și pentru că au venit cu strategii noi, modalități de organizare eficiente, pentru că s-au reinventat ajungând astfel mai aproape de cetățeni și acceptabile la scară largă. Și-au croit astfel un statut mai frecventabil. Și-au temperat imaginea, au renunțat la simbolurile fasciste tradiționale și au promovat lideri carismatici, uneori de sex feminin (vezi Danemarca, Franța).

Și-au sporit prezența publică prin folosirea intensă a social media, apropiindu-se astfel și de tinerii dezamăgiți de lipsa oportunităților de angajare. Sub acest ambalaj nou se ascunde de fapt tot o extremă dreapta, o radicalizare a unor opțiuni politice care ar încălca drepturile fundamentale ale omului în cazul în care sunt puse în practică și cel mai simplu exemplu îl reprezintă discursul tradițional anti-imigranți, sau în general „Anti!”.

Acest lucru le-a permis să răspundă la noi probleme și evenimente într-un mod aparent mai inovativ și mai eficient decât celelalte partide. Până când partidele de

masă vor începe să-și schimbe abordările și să abordeze temerile și nevoile reale ale alegătorilor, partidele extremiste vor continua să câștige sprijinul unei noi generații de cetățeni. Dacă politicienii și

factorii de decizie vor să facă față acestei provocări, este necesară o reconsiderare a abordării asupra extremismului în manifestarea sa prezentă.

Deși acest nou val ideologic – populism, extremism – este greu de definit, există câteva caracteristici recurente identificate de centrele de cercetare europene, care în ultimul an au acordat o atenție deosebită acestui subiect:

- promovează democrația directă, susține o legătură directă între guvern și oameni și respinge sistemul politic;

- oferă soluții imediate și demagogice pentru problemele cotidiene ale oamenilor;
- răspândește imagini simpliste și antagonice, cum ar fi națiune suverană, oamenii „normali” versus „corupți” și „elitele tehnocratice”;
- idealizează națiunea și tradițiile sale percepute, alimentând criticile la adresa oricărui sistem politic supranațional;
- au un discurs anti-globalizare care vizează protejarea persoanelor vulnerabile la consecințele competiției existente.

Ostilitatea față de imigrație rămâne relativ răspândită. Această ostilitate este determinată mai puțin de nemulțumirile economice cât de sentimentul unei amenințări culturale: un număr mare de cetățeni consideră că sunt prea mulți imigranți în țările lor, percep grupurile minoritare ca o povară pentru serviciile sociale și sunt profund îngrijorați de impactul acestor schimbări asupra culturii și comunității naționale.

Discursurile extremiste au subminat calitatea dezbaterii publice, propunând un raționament slab și argumente „negru și alb” pentru electoratul deziluzionat. Folosindu-se de carisma lor, abilitățile lor retorice și social media (cum au făcut Nigel Farage, Geert Wilders, Beppe Grillo), partidele radicale au simplificat probleme sociale complexe, au divizat grupurile sociale și au propus soluții complet demagogice. Apărătorii democrației au de jucat un rol important și dificil pentru a continua educarea și avertizarea cetățenilor privind daunele cauzate de mișcările populiste radicale, mai ales simplificarea problemelor complexe în „noi” versus „ei”.

În partea a doua a cursului au fost adresate întrebări lectorului și au avut loc dezbateri pe marginea ideilor menționate în prima parte. Astfel, s-a ajuns la concluzia că Europa trebuie să „livreze” cetățenilor săi bunăstare și securitate în mod simultan. Nu se poate realiza bunăstare fără securitate și nu se poate construi securitate fără bunăstare. Bunăstarea și securitatea europeană trebuie realizate într-un mod incluziv, durabil și integrat. Astfel, construcția europeană va reuși să scoată din societățile noastre tot ce este mai bun, nu tot ce este mai rău așa cum începe să se întâmple acum. Bunăstarea și securitatea cetățenilor europeni sunt singurele medicamente eficiente împotriva extremismului.

3. Crina Slev – „Dezvoltarea spiritului de echipă. Atelier de team-building”

În prima parte a cursului s-au desfășurat aplicații care au solicitat spiritul de echipă al întregului grup. Mai întâi, participanții au trebuit să întoarcă o pătură pe care stăteau în picioare, fără ca vreunul dintre ei să ia ambele picioare de pe ea. Această aplicație a avut rolul de a impulsiona colaborarea între participanți și spiritul inventiv în vederea identificării de soluții. Soluția implică solidaritatea între participanți în vederea realizării scopului comun.

O a doua aplicație a presupus transportul unui pahar plin cu apă, pe o tavă, fără a vărsa vreo picătură, de către echipe diferite, pe un traseu marcat de câteva coli de hârtie, două scaune și o masă, cu respectarea strictă a traseului, fără ca vreun membru al echipei să iasă de pe traseu și atingând în permanență tava. După mai multe încercări succesive ale echipelor, una dintre ele a reușit acest lucru. Exercițiul a presupus găsirea de soluții în cadrul grupului, fără a exclude pe vreunul dintre membri și având o contribuție egală din partea fiecăruia, bineînțeles în funcție de capacitatea fizică a fiecăruia.

În partea a doua a cursului, participanții au fost împărțiți în grupe de câte doi, fiecare fiind legat la mâini cu frânghie, iar frânghiile fiind întrepătrunse între cei doi. Fiecare grup a trebuit să elibereze propriile frânghii, fără a își scoate mâinile din ele. După mai multe încercări, primele trei grupuri care au reușit acest lucru au trebuit să explice și celorlalți modalitatea de soluționare. Exercițiul a presupus creativitate și inventivitate în condiții dificile și colaborarea celor doi colegi de echipă pentru identificarea soluției.

Ultima aplicație a presupus împărțirea participanților în patru grupe și alegerea unei culori între roșu și verde pe parcursul a mai multor etape. În cazul alegerii culorii verzi, fiecare echipă câștiga câteva puncte, în cazul alegerii

culorii roșii, fiecare pierdea câteva puncte. Dacă echipele aveau alegeri diferite, cei care alegeau roșu, câștigau multe puncte, iar cei care alegeau verde pierdeau multe puncte. Scopul fiecărui grup de patru etape era câștigarea jocului de către o echipă. După fiecare joc, rezultatele au fost interpretate împreună cu trainerul. Aplicația s-a bazat pe celebrul model „dilema prizonierului” din teoria jocurilor.

În urma desfășurării acestei aplicații au reieșit o serie de concluzii foarte interesante. Astfel, singurul model prin care toate echipele puteau câștiga era cel în care alegeau toate culoarea verde la fiecare etapă. Acest lucru presupunea încrederea între echipe și un model de cooperare între ele, fără ca nici una să iasă din acest sistem. Alegerea culorii roșii implica riscul ca, în cazul în care toate echipele alegeau această culoare să piardă puncte.

Totuși, în practică, întrucât scopul aplicației era ca doar una dintre echipe să câștige, așadar un model concurențial, echipele au ales succesiv să schimbe culoarea, chiar dacă acest lucru a eliminat factorul încredere. În funcție de echipele care au ales să schimbe culoarea, s-au dezvoltat anumite reputații negative, care au afectat rezultatul jocului. În cele din urmă, fiecare echipă a câștigat și a pierdut succesiv, însă, după mai multe etape, toate echipele au ieșit în pierdere. Acest lucru a venit în sprijinul argumentelor favorabile cooperării între echipe, pentru a evita pierderile, chiar dacă acest lucru ar afecta modelul concurențial.

4. Iulian Chifu – „Uniunea Europeană și reconfigurarea relațiilor internaționale”

În cadrul primei părți a cursului au fost enunțate o serie de aprecieri cu privire la situația actuală la nivel internațional. Perioada de după încheierea Războiului Rece (1990-2007) este numită în prezent „vacanță strategică” de către analiștii de relații internaționale. Ea a fost denumită în mod eronat de către unii gânditori drept „sfârșitul istoriei”. Că nu a fost așa, am văzut imediat după 2007, când am intrat într-o perioadă de turbulențe care pare a conduce la o reconfigurare a ordinii globale existente.

După o perioadă de 20-25 de ani, echivalentă unei generații, în istorie are loc o schimbare a percepțiilor sociale, care duce la schimbări mai profunde la toate nivelurile. Există o teorie a ciclurilor evolutive în relațiile internaționale. Conform acesteia, ne aflăm la finalul unei epoci și la începutul renașterii politicii globale.

Unul dintre principalii actori care doresc o renaștere este Rusia. În prezent, Rusia are o capacitate mai mică decât fosta Uniune Sovietică, dar are ambiții foarte mari, de mare putere globală. În acest scop, Rusia se folosește de ideologiile panslavismului și pan-rusismului, care consideră Moscova drept „A treia Romă”, și susțin politici cum ar fi apărarea compatrioților de peste granițe, din așa numita „Rusie Nouă” (*Novorossiya*, echivalentă cu partea de sud a Ucrainei).

Un alt actor care este interesat de renașterea puterii globale este China. La nivel economic, China se pregătește să atingă statutul de cea mai mare putere mondială. La acest lucru contribuie și populația sa imensă, dar și suprafața apreciabilă a țării. La nivelul puterii militare și a aspirațiilor globale, însă, China se află într-un stadiu intermediar.

Schimbările globale nu se rezumă, totuși, doar la ascensiunea unora dintre marii actori, ci și la schimbări ale paradigmatelor de exploatare a resurselor. Astfel, în domeniul energetic, exploatarea gazelor de șist conferă un avantaj important Statelor Unite, care au devenit în ultimii ani din importator net un exportator net. Acest lucru este facilitat de faptul că gazul de șist este mai ieftin și mai ușor de transportat.

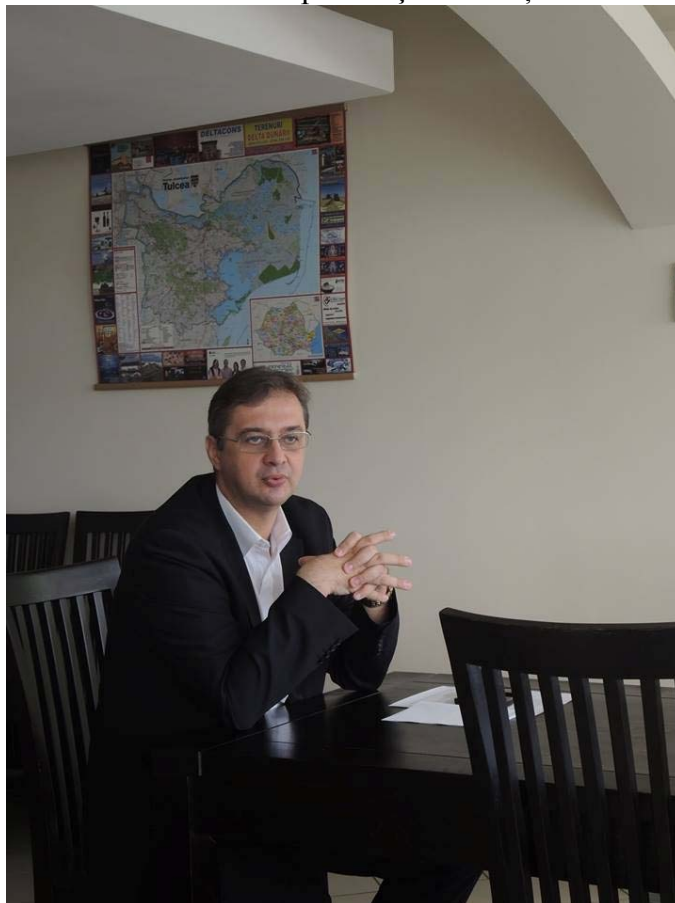
Încălzirea globală este un alt tip de schimbare, care permite deschiderea unui nou culoar nordic ce facilitează comerțul mondial și poate aduce noi resurse energetice. Accesul în zona Arctică poate crește de la 3-6 luni până la permanentizare, schimbând coordonatele stabilite de geografia tradițională.

În prezent, principalii producători de petrol și gaze naturale se situează într-o zonă foarte dificilă, cunoscută și sub denumirea de „centură eurasiatică”, care se întinde de la Oceanul Atlantic, prin zona Sahelului din Africa, Orientul Mijlociu, Asia Centrală, până în Rusia. Influența fundamentalismului islamic în această zonă e extrem de mare și turbulențele sunt în creștere. Principalii consumatori ai acestor resurse se regăsesc în Europa și America de Nord.

În cazul Chinei, există preferința de construire a unor rute continentale de transport a energiei din zonă. China este o putere continentală prin excelență și are o capacitate mai redusă de proiecție a forței, în comparație cu Statele Unite, Rusia sau Franța. În schimb, alături de Marea Britanie, China este o putere maritimă de perspectivă, în urma achiziționării și construcției de portavioane. Statele Unite continuă să predomine în acest sector al proiecției de putere. În schimb, interesul lor pentru resursele de energie din Orientul Mijlociu a scăzut substanțial, ceea ce a

determinat retragerea din zonă (Irak, Afganistan), spre deosebire de interesul europenilor.

La nivel european, relația dintre Uniunea Europeană și Federația Rusă se recalibrează. Rusia a indicat dorința sa de schimbare a statu-quo-ului, mai întâi prin Doctrina Putin (2003), denunțarea Tratatului CFE (2007), intervenția militară din Georgia (2008), soldată cu ocuparea Abhaziei și Osetiei de Sud, și sprijinirea secesioniștilor din Ucraina (2014). În Ucraina, forțele pro-europene au ieșit în stradă împotriva aderării la Uniunea Eurasiatică, sprijinită de Rusia. Principalele forțe anti-ruse de acolo, însă, sunt naționaliștii extremiști, care au determinat reorientarea țării către vest. De altfel, după 1991, naționalismul a fost principalul curent ideologic care a accelerat prăbușirea regimului comunist în fosta Uniune Sovietică.

La nivel regional, niciodată nu s-a dezbătut încheierea Războiului Rece până la ultima consecință, astfel că nimeni nu și-a asumat înfrângerea. Acest lucru a determinat menținerea unor „conserve” ale Războiului Rece în Europa de Est: Transnistria, Crimeea, Abhazia, Osetia de Sud, Nagorno Karabah). Federația Rusă susține o întreagă panoplie de mișcări secesioniste și extremiste în această zonă.

Occidentul a presupus că Rusia va sfârși prin a se integra în ordinea vest-europeană până la venirea la putere a lui Putin. Brusc, utopia s-a spulberat, în momentul în care UE e interdependentă cel mai mult cu Federația Rusă. Aceasta a devenit o problemă, în condițiile în care nu există un plan de rezervă. Anexarea Crimeii s-a făcut prin încălcarea regulilor internaționale. Conform teoriei liberale, au fost impuse sancțiuni de către statele UE, în vederea aducerii la masa tratatelor. Efectele colaterale ale acestor sancțiuni vor afecta, însă, statele membre, mai ales din punct de vedere al securității energetice. Doborârea aeronavei *Air Malaysia* MH17 este un moment de schimbare a jocului (*game changer*) la nivelul echilibrului global.

Gândirea strategică presupune elaborarea unor proiecte pe termen lung (peste 10 ani), care nu sunt lansate public. De exemplu, Ucraina și-a construit încă de la început strategia pe baza existenței între blocuri rivale. Memorandumul de la Budapesta (1994) oferea Ucrainei garanții de securitate din partea Rusiei, Statelor Unite, Marii Britanii, Chinei și Franței (membrii permanenți ai Consiliului de

Securitate al ONU). În februarie 2014, Federația Rusă a denunțat acest memorandum, invocând încălcarea lui de către celelalte state semnatare și acorduri bilaterale cu Ucraina. Astfel, Ucraina a rămas descoperită din punct de vedere al securității sale externe, dar și interne.

În cazul Republicii Moldova, soluția constantă a fost alegerea neutralității și a neînarmării. În contextul problemei Transnistriei, această strategie a fost complet utopică. După începerea problemelor în Ucraina, Republica Moldova are probleme reale de asigurare a securității de stat. România nu poate interveni în această problemă, pentru că garanțiile sale de securitate nu ar mai fi valabile în cazul intervenției într-un stat terț.

România a fost pe punctul de a obține toate garanțiile de securitate necesare. Avem un parteneriat strategic cu Statele Unite, suntem membri ai NATO și UE. Conceptul actual de securitate este bazat pe cele cinci domenii stabilite de Școala de la Copenhaga. Componentele „hard” sunt asigurate de NATO, iar componentele „soft” de către UE. Totuși, sectoare cum ar fi securitatea energetică sau războiul hibrid nu sunt acoperite de cele două organizații. Rezerva strategică a României constă în parteneriatele strategice. Avem parteneriate strategice cu Statele Unite, Marea Britanie, Polonia, Turcia, Israel (nedeclarat) și Azerbaidjan. Nu am reușit să construim un parteneriat cu Suedia, iar relația cu Polonia e insuficient consolidată pentru a sprijini Parteneriatul Estic. Construirea unei structuri regionale formate din Suedia, Polonia, România, Turcia și Israel ar putea avea un rol important în cadrul UE și ONU și ar putea contrabalansa influența negativă a Rusiei în regiune.

În partea a doua a cursului, participanții au adresat întrebări lectorului și au intrat în dezbateri cu acesta și între ei. Concluzia a fost că, în momentul de față, nu suntem în vârful creșterii agresivității Rusiei. Această agresivitate ascunde o serie de probleme interne, în principal de natură economică. Doborârea avionului malaezian a zădărnicit planurile Rusiei pentru moment. Izolarea economică va avea efecte în curând și pe plan intern, în contextul în care Rusia e conectată la economia globală prin intermediul OMC. Iluzia unei alianțe cu China nu poate contrabalansa lipsa dezvoltării reale și dependența excesivă de exporturile de petrol și gaze, fără o strategie de rezervă. Dacă lucrurile evoluează în această direcție, inclusiv Vladimir Putin ar putea fi înlocuit de grupul care deține puterea la Moscova.

5. Evaluarea chestionarelor

Întrebările din chestionar au vizat evaluarea fiecărui conferențiar, având în vedere criteriile conținutului informațional, noutății, interactivității și eficienței (pe o scară de la 1 la 5, 1 fiind cel mai jos nivel, iar 5 fiind cel mai înalt), aprecierea organizării logistice a celui de-al treilea seminar în comparație cu primele două, relaționarea dintre cursanți, dintre cursanți și conferențieri și recomandări pentru edițiile viitoare.

Aprecierea organizării logistice a celui de-al treilea seminar a fost superioară și peste medie – majoritatea cursanților acordând în acest caz calificativele: „foarte bună”, „bună” și „la fel de bună”. În ceea ce privește aprecierea relațiilor stabilite între cursanți și între cursanți și conferențieri, participanții au considerat că acestea au fost foarte bune și s-a realizat o comunicare în parametri buni la ambele niveluri.

Recomandările cursanților vizează următoarele aspecte: menținerea sesiunii cu exerciții de tip team-building și păstrarea unor standarde la fel de ridicate și pentru edițiile următoare.

